

Ett annat Europa?

Ett studiematerial om EU och Europas framtid

1. Ett nytt läge för ett nytt Europa	s 3
2. Europas roll för global utveckling och säkerhet	s 6
3. Vilka är vi? – om europeisk identitet och svenskars syn på Europa	s 8
4. Det konstitutionella och det sociala – om kampen mot nyliberalismen och bristen på demokrati	s 10
5. Europeisk arbetsmarknad – och svenska kollektivavtal	s 12
6. Vilken eller vilka sociala modeller vill vi ha i Europa?	s 16
7. Miljön och Europa	s 18
8. Europeisk demokrati	s 20
Ordlista	s 22
Kort om EU:s institutioner	s 23

**Av:
Helena Tagesson
Ingemar Lindberg**

**Medförfattare:
Hans Abrahamsson (kap 2)
och Jerker Thorsell (kap 7)**

**Tack till Olle Sahlström och Jens Ergon
för stöd och värdefulla kommentarer.**

1. Ett nytt läge för ett nytt Europa

I november 2002 arrangerades det första Europeiska Sociala Forumet i Florens. I en stämmig sal i en mässhall samlades representanter för de europeiska Attac i en stor cirkel, för att diskutera fördjupat samarbete. Vid mikrofonen stod Bernard Cassen, Attac Frankrikes dåvarande ordförande, och talade om det europeiska konventets arbete med att ta fram ett nytt konstitutionellt EU-fördrag. Attac Frankrike följde konventprocessen med intresse, och såg diskussionen om framtiden för EU-projektet som en naturlig ingång för fördjupat samarbete för oss. Visserligen skulle det inte bli lätt, resonerade Cassen: **"I Frankrike är Europa en icke-fråga. Till exempel: böcker som har ordet Europa i titeln säljer över huvud taget inte."** Men samtidigt, resonerade man, är det uppenbart att vi här har en gemensam angelägenhet, en pågående process som väldigt konkret kommer att beröra oss alla.

Resonemanget väckte intresse. Det låg medhåll i luften. Sannolikt hade det blivit ett beslut i den här riktningen, om inte mothugg hade kommit från en välbekant riktning: norrifrån. Attac Sverige, Norge och Danmark argumenterade med kraft och känsla mot att Attac över huvud taget skulle befatta sig med EU-frågor. För det första: Europa kan inte likställas med EU. För det andra: Attac borde ägna sig åt att fördjupa sitt samarbete kring de grundläggande Attacfrågorna, som Tobinskatt och skatteparadis. För det tredje: I våra länder är EU inte en icke-fråga, utan en Ja/Nej-fråga, och vi har ingen lust att svara på den, för det riskerar att splittra våra organisationer, som innehåller folk från båda sidor.

Idag har Attac Sverige, liksom våra systerorganisationer i de övriga nordiska länderna, beslutat att börja arbeta mer systematiskt med europafrågor tillsammans med hela det europeiska Attacnätverket. Många händelser och processer har bidragit till att insikten om EU:s och Europas betydelse vuxit inom Attac – från Europeiskt Socialt Forums framväxt till Vaxholmskonflikten. Något som gjorde skillnaden för många av oss var dock kampanjen i Frankrike kring det "Fördrag om upprättande av en konstitution för Europa" som det europeiska konventet slutligen lade fram.

Ett halvår innan den franska folkomröstningen ansågs utgången i stort sett given. I december 2004 svarade 60 procent av de tillfrågade i franska opinionsundersökningar att de planerade att rösta ja i den kommande folkomröstningen. Regerande högerpartiet UMP, socialistpartiet och så småningom även de gröna och majoriteten av de stora fackförningarna tog ställning för ett ja.

Men något hände på vägen. Över hela landet drev folkrörelser som fackföreningar, miljöorganisationer, Attac, radikala vänsterpartier och dissidenter från socialisterna och de gröna, samt de många hundra nya lokala "enade kollektiven för nej" en väldig folkbildningskampanj mot strömmen. Överallt organiserades studiecirklar, debatter och diskussioner. Hela våren var hälften av böckerna på den franska 10-i-topplistan böcker om konstitutionen! Debatten inför omröstningen visade med all önskvärd tydlighet att en fråga som verkar död i den offentliga diskussionen på bara några års sikt kan hamna på var persons läppar.

Ytterligare några saker tål att lyftas fram om den franska nej-kampanjen. För det första: Kampanjen handlade inte om ett ja eller nej till EU eller vidare Europasamarbete. Från det politiska etablissemangets sida, både i Frankrike och här, fanns en vilja att utmåla den växande nejopinionen som nationalistisk och främlingsfientlig. Men om och om igen upprepade rörelserna i Nejkampanjen: Vi är inte emot Europa. Vi förespråkar inte nödvändigtvis nationella lösningar på de svåra problem våra samhällen har. Däremot hävdar vi att inriktningen på dagens EU-projekt är ohållbar, ur sociala, ekonomiska, ekologiska och demokratiska perspektiv, och att vi måste kunna föreställa oss ett annat Europa än det som konstitutionsförslaget lägger fram.

Allteftersom den franska kampanjen fortsatte under våren blev den mer och mer uttalat europeisk: Alltfler rörelser runt om i Europa började spela aktiva roller i kampanjen. Inom Attac Europa inleddes arbetet med vad som fick heta Les Faces du Non, Nejets ansikten. Denna kampanj innebar helt enkelt att aktivister från lokala Attacgrupper runt om i Europa reste till Frankrike och talade vid lokala möten i Nejkampanjen. Vad de bidrog med var inte nödvändigtvis expertkunskap, även om många av dem var mycket väl inlästa på konstitutionsförslaget. Det

centrala med deras närvaro var snarare att de visade att den här kampanjen inte var en rent fransk fråga. De var närvarande som européer, för att delta i vad som också var deras kampanj för ett annat Europa.

Den 29 maj 2005 röstade Frankrikes folk nej till det föreslagna fördraget, med 55 procent för nej och 45 för ja – vad som i folkomröstningssammanhang får kallas ett rungande nej. Trots Unionens strävan efter konsensus i institutionella frågor, det vill säga att värdera alla medlemsländers röster lika, var det uppenbart att detta nej var betydligt mer chockartat för de styrande än vad det var till exempel när Danmark röstade nej till Maastrichtfördraget 1992 eller Irland till Nicefördraget 2001. Här handlade det om ett av EU:s centrala grundarländer, vars befolkning sade nej till ett fördrag som sågs som ett slags sammanfattning av EU-projektet hittills. Med andra ord en rejäl käpp i hjulet för de politiska eliter som tagit fram och drivit konstitutionen – det var uppenbart att EU stod inför sin kanske allvarligaste kris någonsin. Som för att sätta pricken över i röstade Holland, ett annat av EU:s grundarländer, några dagar senare också nej till fördraget (med 62 procent).

Under veckorna som följde gick EU-ledarna från ett förvirrat förnekande av att dessa nej egentligen betydde något, till konstaterandet att det inte var möjligt att fortsätta med ratificeringsprocessen under rådande omständigheter. Vid Europeiska Rådets möte 16-17 juni beslutade man att inleda en "reflektionsperiod". Här ansåg man inte att konstitutionsförslaget var slutgiltigt avisat – i stället sköt man upp slutdatum för ratificeringen från den 1 november 2006 till mitten av 2007. Gerhard Schröder kommenterade reflektionsperioden så här: ***"This is a decision that stands by the Constitution and gives those who need the time, the opportunity to better shape the communication process."*** (http://www.germany-info.org/relaunch/politics/new/pol_Schroeder_EU_Summit_6_2005.html, 2005-11-01)

För EU-ledarna var det franska Nej-et alltså i första hand ett informationsproblem. Om bara medlemsstaterna kunde få lite tid på sig att få medborgarna att begripa innehållet i fördraget, så skulle ratificeringen kunna fortsätta. Att franska opinionsundersökningar visat att ju mer folk ansåg sig insatta i

fördraget, desto mer negativa var de, valde ledarskapet att ignorera.

För de många rörelser, inklusive Attac, som kampanjat nej blev frågan naturligtvis hur man borde gå vidare i den här situationen. På våra möten stöttes och blöttes tanken att det inte räcker med att säga Nej, och att när man nu sagt Nej, så måste man ta ansvar för att man gjort det! Om vi menar allvar med att vi är internationalister, inte tror att nationalstaten är tillräcklig för att möta globaliseringens utmaningar, och inte på några villkor vill underblåsa den variant av EU-motstånd som Le Pen och andra nationalisterna står för, så måste vi också kunna visa vad vi menar med ett annat Europa. Vi måste klara av att artikulera gemensamma visioner av hur det Europasamarbete vi vill ha skulle kunna se ut.

I Sverige har Europadebatten inom vänstern i bred bemärkelse länge varit förlamande inflammerad. Den allt överskuggande frågan har varit om man är för eller emot, om det är JA eller NEJ till EU som är det rimliga förhållningssättet för den som önskar sig ett samhälle byggt på solidaritet. Den hållning som drev den franska nejkampanjen – ja till Europa, därför nej till konstitutionen – har helt enkelt inte existerat här. Skyttegravskriget mellan JA och NEJ har också blockerat diskussionen om vad ett annat Europa skulle kunna vara, trots att detta borde vara den verkligt intressanta frågan på lång sikt.

I globaliseringsdebatten har den globala rättviserörelsen länge värt sig mot begreppet "antiglobalisering" och hävdade att den intressanta frågan inte är JA eller NEJ till globaliseringen, utan vilken typ av globalisering och på vems villkor. Borde inte samma frågor diskuteras vad gäller Europasamarbetet?

Konstitutionen är lagd i malpåse, även om den inte är helt ute ur bilden. EU är inne i en djup kris, och åtminstone delar av dess ledarskap inser att unionen inte har någon framtid om den inte kan upprätta någon form av folklig legitimitet (jfr. Margot Wallströms "Plan D" för demokrati, dialog och debatt). Progressiva folkrörelser har visat att det är möjligt att skapa bred debatt kring Europafrågor även där frågorna ansetts döda. Nejkampanjen i Frankrike har börjat synliggöra konturena av ett europeiskt civilsamhälle som vågar säga ja till Europa och samtidigt nej till dess nuvarande inriktning. Nu, om någonsin, är det

rätt tillfälle att börja föra EU-debatten ur en annan vinkel: Inte JA eller NEJ till EU, utan vilket Europa vill vi ha, och på vems villkor?

Att diskutera:

- *Varför har debatten om EU blivit så polariserad i Sverige?*
- *Tror du att nej till konstitutionen innebär en ny möjlighet för progressiva folkrörelser att gå bortom Ja eller Nej och i stället diskutera vilken annat Europa vi skulle vilja ha? Varför/ varför inte?*

2. Europas roll för global utveckling och säkerhet

Den europeiska självbilden och resten av världen

Den europeiska självbilden kommer väl till uttryck hos 1800-talets filosofiska giganter, exempelvis Friedrich Hegel eller John Stuart Mill. Bägge såg Europa som en högre civilisation och resten av världen som hopplöst efterbliven. Under vår moderna historia hade också både den europeiska koloniala epoken i Afrika och massmord på invånarna i vad som sedermera skulle kallas för Latin- respektive Nordamerika rättfärdigats så. Och många av oss européer fortsätter att framhärda i att Europa har någonting viktigt som resten av världen kan lära av. Idag finns tanken att vår egen blodiga historia äntligen lärt oss att hantera konflikter genom internationell lag och med hjälp av överstatliga institutioner. Den franska revolutionens krav på frihet, jämlikhet och broderskap banade väg för mänskliga rättigheter och ett antal viktiga demokratiska värden. Under senare år har Europa och den europeiska modellen framhållits som ett alternativ till USA. Här har flera skribenter menat att det är dags att överge tanken på att dö för Amerikas Förenta Stater, för att istället leva som Europa.

Ett annat Europa för en annan värld?

Många menar att en annan värld inte är möjlig utan ett annorlunda Europa. Enligt detta synsätt är den väg som EU-projektet väljer framöver fortfarande en öppen fråga. Vi kan föreställa oss flera varianter av Europa och dess relationer till omvärlden, såsom ett socialt Europa, ett hållplats Europa, eller ett fästning Europa.

Vi skulle kunna utveckla ett socialt Europa som låter social trygghet och politiskt gjorda prioriteringar gå före konkurrenstänkandet. Vi skulle därmed kunna bli ett exempel att ta efter för andra regionala integrationsprojekt som, såsom NAFTA eller ASEAN, hittills prioriterat marknadsintegration framför regionala utvecklingsprogram och demokratiskt institutionsbyggande. Inom Latinamerikanska Mercosur och inom Afrikanska Unionen finns en strävan efter

att fördjupa samarbetet i en sådan riktning. Så här skriver den mexikanske författaren Carlos Fuentes:

Vi bör vända oss mot Europa för de ekonomiska modeller som används där står trots allt högre än den ultraliberala och påstått universella modellen som har härjat i Latinamerika. Europa lär oss att rikedomens nyttigheter inte nödvändigtvis droppar ner från de rika till de fattiga. Det är nödvändigt med en politisk vilja till omfördelning. ... Vi behöver en modell som liknar den europeiska ... (Ur *Le Monde Diplomatique*, norska upplagan, december 2005, vår översättning.)

Ett socialt Europa som också agerar för global rättvisa, såsom för skuldavskrivningar, ökat bistånd och rättvisa handelsvillkor, skulle kunna bli till den allierade kraft som politiska ledare som Mbeki i Sydafrika och Lula i Brasilien behöver för att på allvar kunna bryta med den nyliberala utvecklingspolitiken i Washington Consensus. Men om vi betänker innehållet i det förkastade konstitutionsförslaget ser vi tydligt att EU håller på att utvecklas till en nyliberal spjutspets – Europa blir här snarast en hållplats på vägen mot den globala marknaden, och samlar kraft för att bättre bli till en ledande kraft i den fortsatta företagsstyrda globaliseringen. De problem i termer av orättvisor och social exkludering som en sådan inriktning hittills skapat har stärkt de främlingsfientliga krafterna. Vi ser faran att EU sluter sig och blir till en fästning Europa.

Omvärldens syn

Och det är så de flesta länder i Syd uppfattar oss idag. Förhoppningarna var stora vid koloniernas politiska självständighet. Kanske inte så mycket på Europa som en enhet, utan mer på socialistinternationalen och de försök som då gjordes för att underlätta för den alliansfria rörelsen att balansera mellan öst och väst. Höjdpunkten för dessa förhoppningar blev kraven på en ny internationell ekonomisk ordning i mitten på 1970-talet. Sedan flyttade nyliberalismen fram sina positioner och i början av 1980-talet kunde Reaganadministrationen med hjälp av skuldskrisen och Washington Consensus "rulla tillbaka" alla försök till progressiv utveckling. Det var inte bara den europeiska socialdemokratin som tvingades rätta in sig i ledet. Snart tvingades även Moskva dra ned på sitt stöd till vad som kallades

socialistiskt orienterade länder. Efter två decennier av utveckling och tillväxt kom 1980-talet för många länder i Syd att bli ett förlorat årtionde. I Afrika sjönk medelinkomsten och fattigdomen förvärrades. Efter det kalla krigets slut började EU att blicka österut. Utvidgningen blev en prioriterad fråga. Intresset för länder i Syd begränsades till Medelhavsområdet. Europas biståndsvilja minskade dramatiskt, liksom manöverutrymmet för skuldavskrivningar och förbättrade handelsvillkor. De speciella fördelar som det så kallade Lomé-avtalet givit till Europas tidigare kolonier när det gällde marknadstillträde sågs med ogillande av WTO och kom snart att förhandlas bort. Europa såg mer och mer till sina egna intressen.

För många länder i Syd skulle 1900-talets sista decennium bli till en geopolitisk paradox. Under Clinton-administrationen omdefinierades USA:s nationella säkerhetsintressen. Relationerna med omvärlden byggde inte längre på behovet av att stänga in kommunismen eller att trygga behovet av råvaruförsörjning. Numera var det centrala i stället att komma tillrätta med fattigdomen i Syd så att dess effekter i form av terrorism, miljöförstöring, kriminalitet och okontrollerad invandring inte skulle spilla över och hota den politiska stabiliteten i väst. De initiativ som Clinton-administrationen tog när det gäller nya villkor för handel, avskrivning av skulder och alternativ finansiering av bistånd har i stort sett följts av Bush-administrationen.

Under våren och sommaren 2005 försökte delar av Europa återta initiativet. Tony Blair lanserade inför G8-mötet i Skottland rapporten från den kommission för Afrika som britterna stött. Frågor som rättvis handel, mer bistånd och skuldavskrivningar hamnade högt på dagordningen, och fick stöd av USA. Men inte av EU-kommissionen. Arga brev utväxlades under våren mellan Bryssel och London, där EU-kommissionen pekade på hur den brittiska viljan till en mindre offensiv europeisk hållning i förhandlingarna om europeiska partnerskapsavtal, med tydliga eftergifter när det gällde handel, bröt mot den överenskomna europeiska linjen. Att man än så länge håller fast vid den offensiva inställningen har blivit tydligt inför WTO-mötet i Hongkong i december 2005. Europa kan enbart tänka sig att minska sina jordbrukssubventioner om länderna i Syd avreglerar viktiga tjänstesektorer, för att underlätta för europeiska storföretag att skaffa sig nya marknader.

Vägen mot ett globalt solidariskt Europa kan tyckas lika lång som vägen mot ett socialt Europa. Idag ser vi hur Europa ömsom agerar som fästning och ömsom som en nyliberal spjutspets – allt beroende på vad som bäst tillfredställer europeiska säkerhetsintressen. Men som sagt, det är inte av naturen givet att det skall vara så. För att ändra på detta krävs ett brett folkligt engagemang i europafrågor, där vi frågar oss hur Europa skall se ut, inåt och utåt. Ett annat Europa skulle kunna spela en central roll för den annorlunda värld vi föreställer oss.

Att diskutera:

- *Finns det anledning att tala om Europa som ett positivt alternativ till USA på den geopolitiska scenen?*
- *Förstärker kampen för en annan värld och kampen för ett annat Europa varandra, eller finns det någon motsättning mellan dem?*

3. Vilka är vi? – om europeisk identitet och svenskars syn på Europa

Tillhör Sverige Europa? har många debattörer frågat sig sedan Europasamarbetets första början. Och vad är det som avgör det? Efter långdragna diskussioner om historia och geografi hamnar man gärna tillbaka på ruta ett med frågan om känslan: Jag känner mig som europé, eller jag gör inte det. Det här är en fråga om identitet – om vilken självbild jag har, och om var jag känner att jag hör hemma. Vilka är "vi" – vem känner jag att jag hör samman med?

Sverige är en av Europas äldsta nationalstater. Vi som vuxit upp i sådana nationalstater upplever oss som delar av en nationell gemenskap. Ofta utan att reflektera särskilt mycket över det, föreställer vi oss att vi hör ihop med andra svenskar – att vi har ett gemensamt förflutet, och en gemensam framtid. Att det finns något "svenskt" som håller ihop oss, att vi är ett "folk".

Vad ett "folk" eller en "nation" är har förståtts på olika sätt över historien. Vissa har menat att ett "folk" definieras av sin gemensamma kultur eller etnicitet, som på så vis föregår nationalstaten – vad vi kan kalla en etnonationalism. Andra har satt medborgarskapet i centrum för sitt nationsbyggande i stället för kulturen – vad vi kan kalla för en medborgarnationalism. I det perspektivet kommer nationen snarare efter nationalstaten. Oavsett hur man själv ställer sig till dessa perspektiv, måste man konstatera att för den moderna demokratin framväxt har tanken på ett suveränt folk med rätt att bestämma sitt eget öde varit helt central. Samtidigt har nationalismen också legat till grund för förtryck, rasism, fascism och krig.

Inom den globala rättviserörelsen och vänstern i bred bemärkelse är det få som menar sig vara nationalist - tvärtom. Samtidigt är det tydligt att många har svårt att tänka sig en demokrati utanför nationalstatsramen – här har vi en anledning att många är skeptiska till Europatanken. Många är också – och det med rätta – stolta över den svenska modellen. Här finns oron: Vad händer med svensk välfärd om vi ska "integreras" med Europa? Vissa talar här om

en "välfärdsnationalism" i tanken på universell välfärd som något exklusivt svenskt som måste bevaras. Naturligtvis ska välfärden bevaras! Men finns det en risk att vår attityd blir självgod gentemot resten av Europa och världen?

Om det är så, hittar vi en del förklaringar i vårt politiska arv. I debattskriften "Vi och Västeuropa" från 1962 (nyutgiven 1971) argumenterar tre (som de kallar sig) "svenska patrioter" för att Sverige till varje pris skulle försvara sin suveränitet, mot den "betydelselösa klick skribenter utan verklig kontakt med folket" som menade att man borde närma sig EG. Här oroade man sig för att ett närmande till Europa skulle kunna komma att skada "vårt lands andliga överbyggnad":

Ideologin att säga "ja till Europa" på basen av kulturlikhet är oriktig i grunden. I bästa fall är den en tillbakablickande historisk romanticism, som inte tar med i räkningen vad som faktiskt hänt i världen under de sista två, tre århundradena. [...] I den mån den politiska demokratin räknas till den "europeiska kulturen" – vilket oavbrutet antyds i vår svenska debatt, behöver vi ju bara erinra oss dess svaghet på den västeuropeiska kontinenten söder om Skandinavien... att demokratin är mera självklar, orubblig och effektiv i de anglosaxiska utvandringsländerna jämte England och Skandinavien vet vi alla.

De tre "svenska patrioterna" var alla socialdemokrater, nämligen Gunnar Myrdal, Tord Ekström och Roland Pålsson. Idag torde ganska många vända sig mot dessa resonemang – både vad gäller idealiserandet av demokratin i till exempel USA, vad gäller det fullständiga avfärdandet av någon form av europeisk kulturgemenskap, och vad gäller själva grundtanken, nämligen att en politisk gemenskap måste bygga på en gemensam, enhetlig kultur. För varför skulle detta vara nödvändigt, egentligen? Den tanken har lett till mycket våld och diskriminering i försöken att upprätthålla en enhetlig nation. Samtidigt är det svårt att tänka sig en politisk gemenskap som inte bygger på just en gemensam identitet, och bland EU-vänner och -ledare anses det allmänt som ett problem för fördjupat Europasamarbete att det inte finns någon tydlig "europeisk identitet".

Men kanske kan vi tänka oss en annan typ av europeisk identitet, en som inte bygger på att vi alla

ska bli likadana kulturellt sett. När Manuel Castells skriver om en möjlig europeisk identitet är det viktigt för honom att definiera vad en sådan inte kan vara:

[En europeisk identitet] är ingen "civilisation" som bygger på religion, historia eller en uppsättning förment överlägsna "västerländska värden" (à la Huntington). Europas länder har i århundraden (och särskilt under det senaste) sysslat med att förgöra varandra, så begreppet gemensam historia har en dyster konnotation. Religion (det vill säga kristendom) är en otänkbar källa till identitet sedan kyrkan skilts från staten och i en historisk situation där icke-kristna religioner (till exempel islam) växer snabbt inom EU, både bland etniska minoriteter och i framtida medlemsländer (som Turkiet). Språk, en av de viktigaste källorna till kulturell identitet, är förstas utsluten som gemensam källa till europeisk identitet. [...] Nationell identitet som europeisk identitet är definitionsmässigt omöjlig. Nationer och nationalstater dör inte bort. I själva verket förstärks de och blir mer än någonsin viktiga källor till kollektiv identitet när det kommer fram nya, förut förtryckta nationer (Katalonien, Baskien, Galicien, Skottland, Wales, Vallonien, Flandern, etc) och när starka nationalistiska rörelser hävdar sina rättigheter i offentligheten i protest mot nationens underkastelse inför den europeiska staten.

Fröna till ett "europeiskt identitetsprojekt" måste sökas någon annan stans, i nyare värden, menar Castells:

Vid sidan av den politiska demokratins värden (som är allmänt omfattade men inte exklusivt europeiska) förefaller det finnas, vilket är empiriskt belagt, en rad värden som det skulle kunna nås ett brett samförstånd kring i hela Europa. Det handlar om gemensamma uppfattningar om behovet av generellt socialt skydd vad gäller livsvillkor och levnadsstandard; social solidaritet; stabil sysselsättning; arbetsrättslagstiftning; universella mänskliga rättigheter; ansvar för fattiga människor världen över; utvidgning av demokratin till regional och lokal nivå, med en ny tonvikt på medborgaraktivitet; skydd för historiskt rotade kulturer, som ofta tar sig språkliga uttryck; samt [...] jämställdhet mellan könen. Om de europeiska institutionerna kunde stärka dessa värden och se till att liv och politik motsvarade dessa löften rikta till alla européer, då skulle nog en sådan "projektidentitet" kunna utvecklas.

En europeisk identitet kan egentligen inte byggas uppifrån, menar Castells – men regeringar och institutioner kan bidra med verktyg. Det handlar om sådana saker som att underlätta studentutbyten och verklig rörlighet för människor som vill arbeta någon annan stans i Europa, att skapa en paneuropeisk mediepolitik för att människor ska få bättre förståelse för varandras sammanhang, en paneuropeisk språkpolitik för att sprida alla europeiska språk i alla länders utbildningssystem, och att göra de europeiska institutionerna mer tillgängliga för medborgarna.

EU:s institutioner kan behöva ett och annat gott råd när det gäller vad man kan göra för att underlätta framväxten av en europeisk identitet – en del av de ansträngningar man gör är ganska missriktade. Vem kan till exempel hålla masken när EU-kommissionens slimmade superhjälte "Captain Euro" (<http://www.captaineuro.com>) ska dra ut och rädda världen från mörkhyade skurkar? På hemsidan presenteras kaptenen:

He's fun. He's friendly and he appeals to all Europeans because he's totally multicultural and non-political. In other words, he is a true European through and through. Captain EURO symbolises Europe's new popular culture. Europeans will identify with Captain EURO and related characters are applied to almost anything from T-shirts and stationery, to comic books and video games. Everyone will want to identify with the Captain EURO brand. It brings emotion to the concept of a united Europe, adding value to products and services.

Har en europeisk identitet någonsin känts mer avlägsen än just då?

Att diskutera:

- *Tror du att en "europeisk identitet" är en förutsättning för europeisk demokrati?*
- *Är detta i så fall samma sak som att ha en gemensam kultur? Eller handlar det snarare om en gemensam framtid – en "projektidentitet"?*
- *Hur tror du att en europeisk identitet skulle kunna uppstå? Vilken roll kan till exempel gemensamma nyhetsmedier, europeiska politiska partier, arenor för folkrörelser som ESF, och de europeiska institutionerna spela?*

4. Det konstitutionella och det sociala

– om kampen mot nyliberalismen och bristen på demokrati

Under den franska nejkampanjen kritiserade motståndarna till konstitutionsförslaget särskilt del 3 av förslaget, där texten gick djupt in i detaljreglering av unionens ekonomiska politik med fokus på den fria marknaden och konkurrensen. Konstitutionen borde handla om styresskicket, inte om politikens innehåll, ansåg man. Franska Attacs Susan George skrev:

Even if the policies set out in the Constitution's voluminous Part 3 had been more to my liking, I still would have voted "no". The only comparable document to go into such economic detail was the 1936 Constitution of the Soviet Union, written by the Politburo. Such policies may be good at certain times and in certain circumstances but should not become, as the phrase has it, "engraved in stone".

Men när vi idag diskuterar ett annat Europa kan det samtidigt vara viktigt att resonera om sambandet mellan styresskicket och politikens innehåll. Krav på konstitutionella reformer kan hänga samman med upprördhet mot den rådande sociala ordningen. Från den amerikanska självständighetsförklaringen och franska revolutionen och framåt har spännande och nyskapande konstitutionella diskussioner alltid växt fram ur en upprördhet över den existerande samhällsordningens orättfärdighet. Upprördheten har gällt den ekonomiska och politiska maktordningen men lika mycket de sociala orättvisorna. Den allmänna rösträtten drevs fram för hundra år sedan av folkliga krafter som upplevde den dåvarande sociala och ekonomiska ordningen som orättvis. Och arbetarklassen som politisk aktör skapades när arbetarna hävdade att de utsattes för en orätt i form av social misär och rättslöshet. Följande citat ur tidskriften Fronesis nr 19-20 utvecklar detta resonemang:

Även om arbetarna räknades som en omistlig del av den kapitalistiska ordningen före rösträttsreformerna, räknades de inte som politiska aktörer. Här ligger uppkomsten till politiken. --- De som till-

hör den sociala kategorin arbetare blir till proletärer genom att de hävdar att de utsätts för en orätt --- (därmed) skapas ett nytt politiskt subjekt, som vill bli något annat än sig självt. Politik är alltså inte en fråga om identifikation, utan snarare motsatsen – att inte identifiera sig med den plats man tilldelas av ordningens väktare.

Citatet kan leda tankarna vidare till frågan om ett nytt handlande politiskt subjekt idag återigen är på väg att formos – utifrån dagens orättvisor.

För dem som skrev det förslag till Europakonstitution som förkastades genom dubbelnejtet var det inte så. För dem gällde det i stort sett att stadfästa dagens europeiska samhällsordning. Men för de radikala krafter som idag vill diskutera ett alternativ till konstitutionsförslaget tar diskussionen i stället avstamp i upprördheten över ett orättfärdigt Europa; där 35 miljoner människor går arbetslösa, där marknadsliberalismen gjorts överordnad över alla sociala mål, där löntagarna ställs mot varandra i en förödande underbudskonkurrens. Dagens upprördhet handlar om marginalisering, segregation och växande sociala och etniska klyftor. Och den handlar inte minst om de oerhörda klyftorna i löner och levnadsvillkor mellan östra och västra Europa.

På det sättet kan det konstitutionella och det sociala sägas hänga ihop. Dagens orättfärdiga sociala ordning i Europa går hand i hand med en politisk ordning där makten centraliserats och demokratin i betydelsen folkstyrelse förvisats till en andrahandsroll – och där följdriktigt människors valdeltagande och förtroende för de europeiska institutionerna är lågt och sjunkande. Dagens EU är mer nyliberalt präglad än de välfärdsstater som utgör kärnan i unionen. Det hänger samman med att det folkliga inflytandet – via rösträtten, facket, det civila samhället – är svagare i den europeiska unionen än på nationell nivå. Storföretagens intressen och "elitgruppernas" samhällsidéer får desto större spelrum på europeisk nivå. Den nyliberala politikens dominans är på så sätt en maktfråga – en fråga om folkligt inflytande, om demokrati.

En slutsats av detta kan vara att för att rätta till sociala orättvisor krävs en konstitution som ger starkt folkligt inflytande på politikens innehåll. Det är detta samband och dess konsekvenser som vi vill dis-

kutera här. I avsnitt 8 återkommer vi sedan till de institutionella frågorna om federalism, funktionalism och till sådant som parlamentets och kommissionens roller och mandat.

Att diskutera

- *Hur vill du beskriva de grundläggande skillnaderna mellan dagens Europa och det anorlunda Europa som du vill arbeta för?*
- *Bör diskussionen om ett alternativt Europa i första omgången inriktas på de konstitutionella frågorna (B-delen i plan ABC) eller bör den samtidigt handla både om maktordningen och om politikens innehåll?*

5. Europeisk arbetsmarknad – och svenska kollektivavtal

Klyftorna växer i de europeiska samhällena; direktörernas löner och bonusar går upp och de redan rika blir ännu rikare medan arbetarnas löner pressas nedåt, de otrygga jobben blir fler och utanförskapet växer. Marginalisering, utanförskap och sociala motsättningar – oron för att lettiska byggnadsarbetare tar jobben i Sverige, eller polska rörmokare i Frankrike, eller vitryska och ukrainska arbetare i Polen – får sprängkraft av den höga arbetslösheten. Risken är stor att protektionismen tilltar och att främlingsfientligheten brer ut sig. Det är en explosiv utveckling.

De väldiga klyftorna i löner och välfärd mellan olika delar av Europa drar ofrånkomligen med sig svartjobb, underbudskonkurrens och motsättningar mellan arbetare. Vi behöver därför på allvar diskutera former för en politik som skapar utjämning. Det reser i sin tur svåra frågor. Bör vi vara beredda att över EU:s budget, genom europeisk lyx- och miljöbeskattning eller på annat sätt bygga upp en rejäl resursöverföring till länderna i östra Europa för att påskynda utjämningen?

Utvecklingen på arbetsmarknaden är avgörande för Europas framtid.

5.1. Massarbetslöshet eller arbete åt alla?

På 1960-talet, när nationalstaten var stark och keynesianismens idéer härskade, låg arbetslösheten i hela Västeuropa på ca 2 procent. Idag ligger den genomsnittliga arbetslösheten i den Europeiska Unionen på 8 - 10 procent och den har – trots allt tal både om konkurrenskraft och om en "social dimension" – legat på denna massarbetslöshetsnivå i mer än tio år.

Vill vi ha en europeisk politik för full sysselsättning? Varför? Hur skulle den i så fall se ut? (En ekonomi brukar sägas ha full sysselsättning när arbetslösheten inte är högre än vad flytningen mellan olika jobb förorsakar. Längre har en arbetslösheten på högst två procent angetts som ett mått på full sysselsättning.)

Det finns två svar på frågan om varför. Det ena kan vara att vi inte längre tycks kunna uppnå full sysselsättning i Sverige med egna medel. Den svenska regeringens har angett målet att få ner den öppna arbetslösheten från sex till fyra procent och att få upp sysselsättningsnivån (andelen förvärvsarbetande) från ca 77 till 80 procent. Redan fyraprocentmålet, som innebär fortsatt hög arbetslöshet, ser ut att misslyckas – och det är ändå långt ifrån vad som tidigare räknades som full sysselsättning. Det andra svaret på frågan varför kan vara att vår grannes välfärd och ofärd berör oss. "Unemployment and poverty anywhere constitutes a threat to prosperity everywhere", som det står i Internationella Arbetsorganisationens (ILO:s) stadga.

I Europa förs sedan snart tjugo år tillbaka en makroekonomisk politik som är ensidigt inriktad på att hålla nere inflationen. Som ett led i detta har "stabilitetspaktens" budgetkrav utformats på ett sådant sätt att de hindrar åtgärder för ökad konsumtion och ökade investeringar – alltså efterfrågestyrd ekonomisk tillväxt. Och en avgörande del av den makroekonomiska styrningen har överlämnats till en centralbank som ställts utanför demokratins verkningssfält och som fått det ensidiga uppdraget att hålla nere inflationen.

På olika håll i Europa diskuteras nu hur en europeisk politik för full sysselsättning skulle kunna utformas. Det verkar uppenbart att det skulle krävas att de här regelsystemen, och den nyliberala grundsyn som de avspeglar, förändras i grunden. Men en annan ekonomisk politik är möjlig – i ett annat Europa. Banken skulle exempelvis kunna ställas under demokratisk kontroll och ges ett dubbelt uppdrag: Att kombinera låg inflation med hög sysselsättningsnivå. Länderna skulle kunna ges större utrymme för efterfrågestimulerande politik. En sameuropeisk budget skulle kunna användas för att genom ett kraftfullt regionalstöd få upp sysselsättningen och den ekonomiska standarden i östra Europa.

Det kan tyckas vara något fel på ett samhälle där så många går arbetslösa, samtidigt som många som har jobb upplever stress och tidsbrist. Strategin att "dela på jobben" – att korta arbetsdagen för dem som har jobb, så att fler ska kunna få arbete – har förespråkats av en del fackföreningar, andra rörelser och partier. Idag menar många att utmaningen från

länder som Kina och Indien gör en sådan strategi omöjlig för ett land som Sverige – vi måste snarast vara beredda att arbeta längre dagar för att kunna stå oss i den globala konkurrensen. Men vad skulle hända om ett stort ekonomisk-politiskt block som den europeiska unionen gemensamt valde en sådan en sysselsättningspolitik som innefattar arbetstidsförkortning? Kanske skulle en strategi för arbetstidsförkortning vara mycket mer realistisk om den genomfördes i många länder samtidigt?

Man kan förstås också svara nej på frågan om en europeisk sysselsättningspolitik. De som gör det brukar hänvisa till att dessa förändringar i den europeiska politiken och de europeiska institutionerna är omöjliga att genomföra samt att vi själva borde kunna uppnå full sysselsättning i Sverige genom att ändra den egna politiken.

Att diskutera

- *Vill du att det utvecklas en europeisk politik för full sysselsättning? Vad skulle det i så fall innebära?*

5.2. Jobben och lönerna

Produktionens organisering i rörliga transnationella nätverk gör att produktionsanläggningar ställs mot varandra – som Saab/Opel-fabrikerna i Trollhättan och Russelsheim – och de anställda spelas ut mot varandra. Allt fler anställda – i Sverige och i hela Europa – får tillfälliga, osäkra anställningar. Det gäller inte bara i industrin utan minst lika mycket inom offentliga och privata tjänstesektorer. Även i ett land som Tyskland, med relativt starka fackliga organisationer, har företagens möjligheter att flytta produktionen och spela ut arbetare mot varandra redan lett till betydande eftergifter – som sänkta löner och förlängd eller mer "flexibel" arbetstid. Dessa eftergifter krävs av konkurrensskäl, säger man. Men vem vinner om löntagare i alla länder konkurrerar med varandra genom lönesänkningar, längre arbetstid och osäkra jobb?

Under åren 1995 – 2004 visar Tyskland upp en negativ reallöneutveckling, - 0,9 procent, medan Sverige haft en reallöneökning på 25,4 procent

(LO-tidningen nr 33/2005). Men även om Sverige hittills klarat sig förhållandevis bra, börjar den ökade pressen på löner och arbetsvillkor bli tydlig även här. Vaxholmskonflikten – där svenska byggnadsarbetare blockerade ett lettiskt byggföretag som betalade lettiska löner – är bara en av många konflikter som snart sagt dagligen äger rum i Sverige idag. Hur kan löntagarna bäst bemöta det hot som skapas genom produktionens transnationella nätverksorganisering? Det är en fråga som söker sitt svar.

I den diskussion som förs inom europeiska Attackergrupper och bland andra radikala kritiker av den nuvarande ordningen talas ofta om en utjämning eller harmonisering av löner och sociala villkor i Europa. Främst tänker man sig att bygga upp miniminivåer – olika i olika länder allt efter utvecklingsnivå – för löner, skatter och sociala rättigheter. Det långsiktiga syftet är naturligtvis att åstadkomma en positiv utjämning – en "harmonisering uppåt", så att löner och sociala villkor konvergerar mot unionens högsta standarder. En väg till utjämning kan vara den så kallade "korridormodellen" – olika höga miniminivåer i olika länder, kopplade till landets ekonomiska nivå (BNP), som successivt räknas upp i takt med att social och ekonomisk utveckling kommer till stånd, så att klyftorna minskar.

Å ena sidan verkar det alltmer uppenbart att löntagarna måste möta den gränsöverskridande kapitalmakten med ett gränsöverskridande fackligt handlande. Man måste börja hitta modeller för avtal och förhandlingar, i sista hand stridsåtgärder, som förhindrar att löntagare ställs mot varandra. Hur de nya avtalsstrukturerna ska se ut vet ingen idag – det är hög tid att börja fundera – men tydligt är att nationella kollektivavtal inte kan vara det enda svaret i förhållande till en motpart som rör sig snabbt och obehindrat över nationsgränserna. De anställda i olika länder kan bara vara en stark förhandlingspart om de också kan vidta stridsåtgärder ihop. Då krävs det en arbetsrätt som ger rätt till gemensamma stridsåtgärder och nya former av tvärnationell facklig organisering som gör att man kan vinna en sådan kamp. Arbetare som vill vara en stark förhandlingspart måste organisera sig för maktkamp.

Å andra sidan slåss svenska löntagare idag med näbbar och klor för att bevara svensk arbetsrätt och svenska kollektivavtal. Och det finns goda skäl för

det. Det är idag bara på nationell nivå som det finns stark arbetsrätt och starka fackliga organisationer. Varje överföring av kompetens till europeisk nivå riskerar att medföra sämre avtal och svagare arbetsrätt. Hur löser man den konflikten? Vad är inskränkt nationalism och vad är legitimt försvar för uppnådda löner och arbetsvillkor?

Att diskutera

- *Vill du att det skapas en europeisk strejkrätt över gränserna?*
- *Riskerar en sådan reglering att försvaga de anställdas ställning på svensk arbetsmarknad, om EU lagstifta på hittills fridlysta områden som kollektivavtalsrätten, strejkrätten och föreningsrätten?*
- *Hur kan en solidaritet och en praktisk samverkan mellan löntagare byggas upp mellan olika länder och regioner i Europa?*

5.3. Fästning Europa eller öppna gränser?

I den pågående snabba omvandlingen av näringslivet har i Europas invandrare från andra världsdelar fått ta den hårdaste stöten i form av arbetslöshet, osäkra låglönejobb eller svartjobb i "den informella sektorn". De etniska klyftorna växer i Sverige och i Europa, hand i hand med en nedvärdering av den muslimska kulturen och en rädsla för "islamisering". Det mest alarmerande draget är kanske närvaron av arbetsstyrkor utan dokument och "medborgarliga rättigheter", som diskrimineras utifrån en föreställd etnisk eller "rasifierad" kultur. De och deras barn är inlåsta i ett tillstånd av "stympat medborgarskap", utan sociala och politiska rättigheter.

Den nyliberala världsordningens paradox är att marknadens fria flöden av varor och kapital kombineras med alltmer igenmurade gränser mellan människor. Sett inifrån "fästning Europa" uppfattas "de där ute", den internationella migrationen, som ett hot. Detta hot tycks idag bara kunna bemötas genom hårdare kontroller och skärpt kriminalisering.

Liksom nationen tidigare formats kring en föreställd gemenskap, byggd kring principerna inkludering och exkludering, formas idag en europeisk föreställd

gemenskap. Berättelser om en historiskt framväxt "europeisk identitet" får legitimera gränsdragningen kring "fästning Europa". Högt över murarna glider globaliseringens vinnare, en transnationell kapitalistklass. Genom underjordiska gångar smugglas de unga kvinnor in som ska städa de välbeställdas hem eller utnyttjas i den växande sexindustrin.

Ur inledningen till *Rasismen i Europa – migration i den nya världsordningen*, Agora 2004.

Hur ska denna motsättning mellan fria flöden och stängda gränser förstås? Kanske rör det sig inte om en paradox utan om en konflikt mellan en nyliberal hållning som förordar fria flöden på alla livets områden och en konservativ ideologi som tar sin utgångspunkt i föreställningar om nationell och kulturell homogenitet. Eller kanske ska rasistiskt färgade gränskontroller kring nationen eller Europa bäst förstås som en nödvändig del i en ekonomisk och politisk maktordning som gör det möjligt att upprätthålla polariseringen mellan fattiga och rika, mellan kapitalismens centra och periferier.

Kan gränserna öppnas och migrationen släppas fri? Knappast någon vill svara ja på den frågan. Men hållningarna är splittrade och motsägelsefulla och det gäller även till vänster om mittpunkten på den traditionella höger/vänsterskalan. En dominerande hållning, inte minst i Sverige, håller hårt fast vid nationen och nationalstaten, dess välfärdssystem och arbetsmarknadsregleringar. En annan, annorlunda hållning vore att verka för mer öppna gränser, både när det gäller flykting- och arbetskraftsinvandring. Men kan den hållningen förenas med en fortsatt stark reglering av arbetsmarknaden och en mer effektiv kamp mot svartjobb och exploatering?

Vid ett möte i Florens i november 2005, där rörelserrepresentanter från hela Europa diskuterade det möjliga innehållet i en "principförklaring för ett annat Europa" att presentera vid nästa ESF, utvecklades intressanta tankar kring ett medborgarskap byggt på bosättning – istället för myten om en historisk nationell gemenskap. En sådan förändring skulle, tänkte man, leda till en identitet byggd på gemensam framtid i stället för ett gemensamt förflutet. Ett medborgarskap byggt på bosättning skulle inte enbart ha bäring på invandrarnas ställning. Det skulle innebära, sa man i Florens, ett paradigmskifte, en

brytning med det demokratitänkande som dominerat sedan franska revolutionen. Det skulle stadfästa ett synsätt där varje individ i landet bidrar till att utveckla det gemensamma utrymmet; en rörlig identitet vilande på sociala relationer som hela tiden omformuleras.

En rättsordning som behandlar alla stater lika och en samhällsordning där alla människor har samma grundläggande värde och rättigheter – låter det som en välmenande floskel? När alla rättsbegrepp ställs på huvudet av ledarna för den enda stormakten, när etniska klyftor skakar franska förorter och när det är säkerhetspolisen som begår de värsta övergreppen mot medborgarna (Thomas Hammarberg, Svenska Dagbladet 18/11 2005, http://www.svd.se/dynamiskt/brannpunkt/did_11060525.asp) är det knappast en tandlös målsättning.

Att diskutera

- *Hur kan etniska klyftor och rasism i Europa motverkas?*
- *Bör Europas gränser öppnas för en omfattande flykting- och arbetskraftsinvandring?*
- *Hur ser du på tanken om ett medborgarskap byggt på bosättning?*

6. Vilken eller vilka sociala modeller vill vi ha i Europa?

– är ett europeiskt socialt kontrakt önskvärt och möjligt?

Talet om en social dimension kan i dagens EU mest förefalla som tom retorik. Redan när EEC bildades avisades franska socialistpartiets förslag att parallellt integrera och utveckla ekonomin och den sociala välfärden. Med Maastricht-avtalet och EMU (den monetära unionen) har fri inre marknad och avreglering än mer ensidigt gjorts till de styrande målen. När EG-domstolen nu prövar Vaxholmskonflikten ligger den fria inre marknaden i botten som grundläggande mål. I en konflikt mellan sociala och nyliberala mål väger vågskålen idag alltid över åt det nyliberala hållet. De sociala målen skulle därför behöva ges större tyngd.

Många hävdar att de sociala målen behöver ringas in och slås fast i en europeisk konstitution om inte marknaden alltid ska få övertaget. Så här skriver Fritz Scharpf i *Den gränslösa välfärdsstaten – svensk socialpolitik i det nya Europa*, Agoras årsbok 2003 (red. Paula Blomqvist):

Den europeiska integrationens utveckling från 1950-talet och framåt har gett upphov till en grundläggande brist på symmetri mellan marknadseffektiverande åtgärder och åtgärder som främjar social trygghet och jämlikhet. I nationalstaten har båda typerna av politiska mål konkurrerat på samma författningsmässiga plan, men i samband med den europeiska integrationen har relationen blivit assymetrisk när den ekonomiska politiken successivt europeiserats medan socialpolitiken legat kvar på nationell nivå. En konsekvens är att de nationella välfärdsstaterna konstitutionellt begränsas av de 'överordnade' europeiska reglerna om ekonomisk integration, liberalisering och konkurrens, och att de måste verka inom den monetära unionens budgetrestriktioner, samtidigt som deras intäktsbas undergrävs till följd av skattekonkurrens och behovet att reducera lönebikostnader.

Men en gemensam välfärdsmodell i Europa är å andra sidan varken möjlig eller önskvärd. De skillnader

mellan olika modeller som finns i Europa handlar inte bara om nivåer utan om grundläggande synsätt på marknaden, staten och familjen. En anglosaxisk modell skulle väcka grym opposition i Tyskland och en svensk eller nordisk modell skulle väcka lika mycket motstånd i Italien.

Sociala mål skulle alltså behöva föras in i konstitutionen som en motvikt mot att marknaden görs överordnad. Men "det sociala" skulle behöva handla om människors levnadsvillkor och lika rättigheter – inte om en viss modells överlägsenhet. Hur löser man det?

Attac Frankrike har lyft fram följande förslag med bäring på den diskussionen:

För att röra sig mot identiska sociala rättigheter i hela Unionen trots de stora skillnaderna i utvecklingsnivå är det viktigt att sammanställa en exakt lista över grundläggande sociala rättigheter (löner, sociala minima, garanterad minimiinkomst, pensioner...) för vilka konvergensnormer skulle kunna slås fast, fall för fall – de specifika nivåerna kunde bero av utvecklingsnivån i det berörda landet – och att sedan besluta om en precis och bindande kalender som i fallet med de monetära kriterierna från Maastricht. En icke-regressionsklausul skulle hjälpa till att undvika social tillbakagång. (Quel modèle social européen ? Propositions d'orientation du débat au sein d'Attac. Av Pierre Khalfa och Julien Lussion. <http://www.france.attac.org/a5634>)

Klyftorna växer sedan tjugo år tillbaka i Sverige liksom i flertalet länder i vår omvärld, både i och utanför Europa. Under de senaste tjugo åren har välfärdspolitiken rullats tillbaka i hela den rika delen av världen – med eller utan EU. Modellerna är olika men färdriktningen gemensam. Det har flera orsaker; den nyliberala ideologins hegemoni, maktförskjutningen mellan arbete och kapital till följd av kapitalets väldiga internationella rörlighet, men också ändrade demografiska förhållanden och växande finansieringsproblem. EU:s existens, eller vårt medlemskap där, är knappast huvudförklaringen till de växande klyftorna och välfärdspolitikens försvagning. Och välfärdsstatens utmaningar förtjänar en allvarigare diskussion än hänvisningar till konspirationsteorier. Ekologiskt balanserad tillväxt och konkurrenskraft,

sysselsättning och goda löner är medel till ökat välförstånd.

En viktig diskussion handlar om välfärdsstatens finansiering och risken för skattekonkurrens, skatteflykt och "social dumping", alltså en press nedåt genom att länderna konkurrerar om att dra till sig investeringar och högkvalificerad arbetskraft. De senaste tio åren har beskattningen av företagsvinster sjunkit i hela unionen. Idag beskattas till exempel vårt grannland Estland inte företagsvinster över huvud taget. På olika håll i Europa – bland annat inom Attac – diskuteras idag hur man kan arbeta för att stoppa skattekonkurrens och skatteflykt och stoppa de så kallade skatteparadisens verksamhet. Vill vi ha en samordning av delar av skattepolitiken för att hindra skattekonkurrens och upprätthålla finansieringen av välfärdsstaten? Skulle man till exempel kunna tänka sig ett system med olika miniminivåer för beskattning, där de nya medlemsländerna initialt har lägre nivåer, men där dessa successivt räknas upp? Vill vi ha en europeisk beskattning av exempelvis koldioxidutsläpp eller lyxkonsumtion, kanske en skatt på flygresor?

Det finns ändå – trots de olika välfärdsstatliga modellerna – en mer social och jämlikhetsinriktad värdegrund i Europa än i exempelvis USA eller Ryssland. Kanske skulle det kunna göra att Europa förmår hantera det postindustriella samhällets sociala motsättningar på ett mer samförståndsinriktat sätt. Välfärdsstaten byggde på en historisk kompromiss, ett socialt kontrakt mellan arbete och kapital inom den nationella demokratins ram. Det breda folkliga motståndet mot konstitutionsförslaget i många länder kan på goda grunder förstås som ett nej till ett förslaget europeiskt "socialt kontrakt", som i stället skulle bygga på de folkliga krafternas underkastelse under kapitalet och nyliberalismen. Processen efter dubbelnejet skulle kunna bli inledningen till en folklig mobilisering mot denna ordning. Kanske skulle då förutsättningar skapas ett verkligt socialt kontrakt på europeisk nivå mellan de folkliga krafterna och den ekonomiska makt som alltid finns i ett samhälle med huvudsakligen privatägt näringsliv.

Att diskutera

- *Finns det i fråga om välfärdspolitiken något behov av europeiska regler eller kan det området bäst skötas av varje enskilt medlemsland?*
- *Finns det behov av att samordna delar av skattepolitiken eller införa europeiska skatter?*
- *Går det att skapa förutsättningar för ett nytt "socialt kontrakt" i Europa?*

7. Miljön och Europa

Alla planetens människor är fullständigt beroende av jordens ekosystem och de tjänster i form av mat, vatten, bränsle, reglering av klimat och sjukdomar, skönhetsupplevelser, och så vidare, som de levererar. Detta vet vi. Vi vet också att dessa ekosystem kontinuerligt försvagas på grund av mänsklig påverkan och helt enkelt utnyttjas på ett sätt som inte är hållbart. Konsekvenserna är bland annat ökad risk för kraftiga och oförutsägbara klimatförändringar, miljökatastrofer, sjukdomsutbrott, vattenbrist och utfiskning. En annan sak vi vet är att det är de mest utsatta människorna som råkar mest illa ut. De kemikalier vi får i oss vid köksbordet och de partiklar vi andas in när vi går utanför dörren är ganska små problem jämfört med den brända jord bonden har att odla i när öknerna breder ut sig eller den arsenik som fyller vattenbrunnarna i byn där guldgruvan ligger.

Världens fattiga är beroende av en stark och frisk bas av naturresurser och av ekosystemens tjänster för att kunna lyfta sig ur sin situation. På global nivå är miljöförstörelsen alltså ett hinder för att uppnå millenniemålen. På europeisk nivå är den ett hinder för målsättningen om en hållbar och rättvis utveckling. Att skapa en utveckling, ekonomiskt såväl som socialt, som inte ytterligare bryter ner de ekosystem vi är beroende av är en av de absolut största utmaningar vi står inför. I termer av koldioxidutsläpp, energikonsumtion, avfallsproduktion och mycket annat, tar vi i Europa idag i anspråk långt mer miljöutrymme än de flesta, och tyvärr mer än vad som är möjligt, om rättvisa är något eftersträvanvärt. Dessutom har vi en hel del bekymmer att ta hand om på hemmaplan när det gäller till exempel övergödning, utfiskning, luftkvalitet och kemikalier i maten.

1998 beslutade EU:s miljöministerråd enhälligt att EU:s kemikalierreglering borde ses över – lapptäcket av lagstiftning på området räckte inte till för att skydda människa och miljö. Mängder av kemikalier (upp till 99 procent av dem som säljs inom unionen) har inte testats för sina effekter på miljö och hälsa, och lagstiftningen gjorde det bara möjligt att reglera dessa efter många års utvärderingar. Kommissionen gjorde en översyn av existerande regleringar på området och konstaterade likaså att ny lagstiftning, baserad på försiktighets- och hållbar-

hetsprinciperna, var nödvändig. I februari 2001 lade kommissionen, med dåvarande miljökommissionär Margot Wallström i spetsen, fram sitt förslag till reviderad kemikalielagstiftning, kallat REACH (Registration, Evaluation and Authorisation of Chemicals). Förslaget var långtgående. Nu skulle bevisbördan förflyttas: Det skulle bli industrins ansvar att visa att en kemikalie var ofarlig. Industrin skulle åläggas att tillhandahålla säkerhetsmässig information om tiotusentals kemikalier, och registrera 30 000 av dem hos en ny myndighet. För speciellt farliga kemikalier ville man införa en substitutionsprincip: Så snart ett mindre miljöfarligt alternativ fanns att tillgå skulle detta ersätta den farliga kemikalien.

Både rådet och parlamentet stödde REACH, men kom med förslag för att göra texten ännu starkare när de behandlade den under hösten 2001. Utvecklingen bekymrade den kemiska industrin, vars lobbying i frågan alltmer utvecklades till ett frontalangrepp på REACH. Såväl enskilda företag som den europeiska branschorganisationen CEFIC (European Chemical Industry Council), europeiska arbetsgivarorganisationen UNICE, amerikanska branschorganisationen ACC (American Chemistry Council) i nära samarbete med Bushadministrationen arbetade systematiskt för att försvaga REACH så mycket som möjligt. Förslaget var inte bara ett slag i luften – det fanns ju redan fungerande lagstiftning, menade man – och fullständigt ohanterligt rent byråkratiskt: Det skulle också skapa enorma kostnader för industrin, kostnader som direkt kunde översättas i förlorade arbetstillfällen och minskad konkurrenskraft. Många miljöorganisationer invände att de beräkningar som lades fram varken tog hänsyn till de innovationer som förslaget kunde tänkas driva fram eller till de vinster som förbättrad folkhälsa innebar. (Lobbycirkusen kring REACH finns väl beskriven i Corporate Europe Observatorys briefing *Bulldozing REACH – the industry offensive to crush EU chemicals regulation* från mars 2005: <http://www.corporateeurope.org/lobbycracy/BulldozingREACH.html>.)

I slutändan lyckades man bara få begränsat gehör för den typen av resonemang. Unionens konkurrenskraft sattes genom Lissabonagendan före folkhälsa och miljö. Det REACH som slutligen röstades igenom 2005 var mycket urvattnat jämfört med de tidiga förslagen. Miljöpartiets Carl Schlyter, som in i

det sista försvarade REACH, valde till slut att rösta nej, när kompromissen om registrering var klar. Bara 15 procent av de 100 000 kemikalier som används kommersiellt i unionen kommer att undersökas. ***”Då hjälper det inte mycket [...] att en substitutionsprincip införs. Den kommer nämligen bara fungera på ett tillfredställande sätt om vi faktiskt vet vilka ofarliga alternativ det finns till de giftigaste kemikalierna. Det vet vi bara om alla kemikalier testas på ett rimligt sätt.”*** (Carl Schlyter: Därför röstade jag nej, Europa-portalen 2005-11-18)

Processen kring REACH tydliggör både den potential att agera kraftfullt på miljöområdet som finns inom EU, och de svårigheter som finns att faktiskt utnyttja den potentialen. Men svårigheterna ändrar inte de grundläggande förutsättningarna: Miljön är kanske det allra tydligaste exemplet på ett politikområde i behov av internationella lösningar. Inget av ovan nämnda problem går att lösa inom ramen för en enskild nationalstat. EU, däremot, med sina 460 miljoner medborgare och en av världens största ekonomier, har stora möjligheter att göra mycket. Miljöpolitiken är också ett område där EU har gjort en hel del – faktum är att en majoritet av dagens EU-regleringar rör miljöområdet.

EU skulle kunna fatta ett långsiktigt strategiskt beslut, på samma sätt som man gjorde med Lisabonagendan (om ekonomisk tillväxt) om att avveckla sitt oljeberoende, drastiskt minska sin energiförbrukning, satsa på ekologisk odling, offensiv miljöforskning och hållbara transportsystem. Det skulle kunna innebära både en progressiv positionering på den globala ekonomisk-politiska arenan, ge större legitimitet internationellt, inte minst i Syd, och fungera som förebild för andra. Möjligheterna med ett aktivt Europasamarbete för hållbar utveckling gäller inte bara miljön inom Europa. Behovet av ett globalt ledarskap när det gäller miljöfrågor är uppenbart. Det finns många viktiga kritiska synpunkter på Kyotoprotokollet och dess otillräcklighet för att komma till rätta med klimatförändringarna, men det har satt upp ett ramverk för förhandlingar och är fortfarande ett viktigt forum för fortsatta diskussioner om minskade utsläpp. EU har spelat en viktig roll för att möjliggöra detta men skulle givetvis kunna göra mycket mer. Möjligheten finns, med politisk vilja och folkligt stöd är det fullt realistiskt. Det beror på vad som prioriteras.

Sammanfattningsvis är miljön ett för vår gemensamma framtid oerhört viktigt politikområde där behovet av överstatligt beslutsfattande är uppenbart och möjligheterna med ett Europasamarbete därför stora. Effektiva och legitima beslut kan dock bara åstadkommas genom en process som på allvar förtjänar att kallas demokratisk – någonting som vi får möjlighet att reflektera närmare kring i det avslutande kapitlet.

Att diskutera:

- *Behövs det en europeisk miljöpolitik? Vilka områden skulle den i så fall täcka?*
- *Hur skulle inflytandet från starka särintressen, såsom de som kom att dominera i processen kring REACH, kunna begränsas?*

8. Europeisk demokrati

Det har påpekats att om dagens EU hade varit en stat som velat gå med i EU, så hade det fått nej eftersom det inte är tillräckligt demokratiskt. Många statsvetare som studerar den formella demokratis spelregler bekymras över grundläggande demokratiproblem i hur dagens union är uppbyggd. Ett exempel: Att det inte finns någon möjlighet för medborgarna att ställa hela beslutsförsamlingen till ansvar, när majoritetsbeslut fattas i Ministerrådet. Vi kan enbart ställa vår egen minister till svars för den linje han/hon drivit – övriga länders representanter är inte formellt ansvariga inför oss, trots att de fattar för oss bindande beslut.

Andra har menat att även om EU-projektet har demokratiska brister, så uppvägs detta av att EU i praktiken ökar de folkvaldas handlingsutrymme. Globaliseringen har minskat kraften i de traditionella ekonomisk-politiska verktygen på nationalstatsnivå, och EU-arenan erbjuder nya möjligheter att driva den politik man önskar på ett effektivare sätt. Vad är poängen med en perfekt demokratisk modell på nationalstatsnivå, om den i praktiken inte klarar av att genomföra den politik som människor röstat på? Frågar man sig ur det här perspektivet.

I texterna ovan har vi diskuterat kring ett antal av de stora frågor som solidaritetsrörelser har att ta sig an inför framtiden: Att bekämpa fattigdomen och klyftorna, att trygga välfärden, jobben, miljön. Det kan finnas en hel del att vinna på att en del av dessa frågor regleras ovanför nationalstatsnivån. En stor fråga återstår: Hur skulle detta kunna göras på ett demokratiskt acceptabelt sätt? Om EU ska kunna vara effektivt på dessa områden kanske vi måste acceptera att varje medlemsland inte kan ha veto, utan att man arbetar med majoritetsbeslut?

Det kan naturligtvis också finnas motsättningar mellan effektivitet och demokrati i bemärkelsen medborgarstyrning. Ett politiskt projekt som i för stor utsträckning prioriterar det första över det andra kommer sannolikt att stöta på rejält folkligt motstånd. För många medborgare är inte heller "effektivitet" det ord de mest av allt skulle förknippa med EU – snarare tvärt om. Många upplever knappt någon delaktighet alls i Europaprojektet och ser inte hur det bidrar

konstruktivt till deras dagliga liv. Detta är kanske det allra mest centrala problemet för utvecklingen av en europeisk demokrati: Hur kan människor komma att uppleva verklig delaktighet på den europeiska nivån? Vissa har menat att den frågan bara kan ställas utifrån medvetenheten att EU inte bara är Bryssel, och gjort jämförelsen med demokratin på nationalstatsnivå: Om någon hävdade att svensk demokrati är helt och hållet en fråga om vad som sker i Stockholm hade nog många protesterat. Andra har invänt att ett sådant resonemang döljer det faktum att EU:s centrala institutioner faktiskt brister ur ett demokratiperspektiv, och att de måste förändras.

Det finns många olika idéer kring vad en demokratisering av det europeiska ramverket borde innebära. För enkelhetens skull kan vi urskilja två huvudspår i debatten. Det första fokuserar på att förstärka de demokratiska institutionerna på europeisk nivå. Här tänker man sig att de europeiska medborgarnas valda representanter, det vill säga Europaparlamentet, måste sättas i centrum, och få mandat att till exempel stifta lagar och att välja Kommissionen, på samma vis som regeringen väljs av riksdagen och är ansvarig inför den. Ministerrådet, som idag är det organ som stiftar de europeiska lagarna, kan få funktionen av ett överhus. Kommissionen, som idag är det enda EU-organ som har rätt att initiera ny lagstiftning och som har mycket stor makt vad gäller tolkning av EU:s konkurrensregler, skulle kunna bli mer av ett rent verkställande organ. Här tänker man sig alltså att de klassiska principerna för hur en parlamentarisk demokrati fungerar skulle återupprättas, men på europeisk nivå.

Det här spåret kan kallas för det federalistiska. Federalism har länge varit ett väldigt laddat ord i svensk europadiskussion. En anledning att det får känslorna att svalla är att det används på så olika sätt av olika personer: Av vissa för att beteckna en stark centralmakt och EU:s utveckling mot en "superstat", och av andra för att understryka principen om tydlig ansvarsfördelning mellan de olika nivåerna och att den makt som finns på den centrala nivån delegerats dit av de parter som ingår i federationen. Statsvetaren Olof Petersson definierar federalism så här:

Ordet federalism leder sitt ursprung till latinets foedus, som kan översättas med förbund eller fördrag. Jämlika parter ingår en överenskommelse att, sam-

tidigt som de behåller sin identitet och integritet, skapa ett förbund som får sin egen identitet och integritet.

I denna ursprungliga betydelse innebär federalism alltså ett frivilligt skapat system av självstyrelse och gemensam styrelse. I överenskommelsen ligger ett antagande om att parterna är inställda på att lösa konflikter i fredliga och rättsligt reglerade former. Olika folkgrupper kan gå samman och bilda en ny samfällighet under gemensamma lagar och institutioner.

Utifrån en sådan definition finns det inget som säger att ett federalt Europa nödvändigtvis skulle vara det samma som en centraliserad superstat.

Det andra spåret i debatten om europeisk demokrati kan kallas det mellanstatliga: Här är tanken att stärka medlemsstaternas autonomi och framför allt de nationella parlamentens roll i EU-samarbetet. Ur detta perspektiv är det centralt att regeringarnas mandat i Ministerrådet tillkommer genom debatt och beslut i de nationella parlamenten. Här föreställer man sig gärna att den nationella arenan är mer tillgänglig för medborgarna och tillåter större deltagande än vad den europeiska gör. I Sverige vill alla riksdagspartier utom socialdemokraterna att riksdagen ska ha större inflytande över EU-arbetet, och en utredning föreslog 2005 att kommissionens utredningsförslag (grön- och vitböcker) ska behandlas i berörda utskott och läggas fram för beslut i hela riksdagen. De som invänder mot en sådan ordning menar att den skulle riskera att bakbinda regeringen i EU-arbetet. (Riksdagen i en ny tid: Huvudbetänkande av 2002 års riksdagskommitté. http://www.riksdagen.se/upload/dokument/riksdagskommitten/riksdagskommitten_bet.pdf.)

De här två spåren har det gemensamt att de söker stärka den roll parlament spelar i den demokratiska processen. En intressant fråga är om de är ömsesidigt uteslutande – kanske det är möjligt att stärka både de nationella parlamenten och EU-parlamentet samtidigt? Eller är detta att vilja äta kakan och ha den kvar?

Men frågan om europeisk demokrati kan naturligtvis inte reduceras till ett sökande efter det perfekta institutionella ramverket. En livskraftig demokrati för-

utsätter en gemensam offentlighet, där de politiska frågor som institutionerna arbetar med stöts och blöts av engagerade medborgare. "Det finns inga gator i Europa," sade en brittisk facklig EU-skeptiker vid ett seminarium i Stockholm 2005, och menade just att det inte finns något gemensamt offentligt rum där medborgare från de olika medlemsstaterna gemensamt tar sig an de europeiska framtidsfrågorna. "Vad kallar du då det där 70 000 människor från fackliga och sociala rörelser demonstrerade för ett socialt Europa i Bryssel i mars i år?" frågade en av hans medpanelister.

Varannan månad träffas folkrörelseengagerade från hela kontinenten för att förbereda nästa ESF, koordinera sina aktiviteter och diskutera Europas framtid. Vid själva forumen kommer tusentals människor samman i sådana diskussioner. I skrivande stund pågår förberedelser inom breda nätverk av rörelser för att ta fram en "Charter of Principles for Another Europe" som ska presenteras vid nästa ESF i Aten i maj 2006. Något rör sig i Europa, så mycket är klart, men är det tillräckligt för att vi ska kunna åstadkomma en europeisk demokrati värd namnet? Som engagerade medborgare är det upp till oss att börja svara på den frågan.

Att diskutera

- *Vilka frågor bör åtminstone till viss del, kanske som minimiregler, skötas gemensamt på europeisk nivå – europeisk budget, stöd till fattiga regioner, miljöfrågor, ekonomisk politik för full sysselsättning, sociala rättigheter, annat?*
- *Vilket inflytande bör medlemsstaterna ha när beslut i dessa frågor fattas? Bör det vara majoritetsbeslut, eller vetorätt för vart och ett av de ca 25- 30 medlemsländerna?*
- *Bör Europaparlamentet ges starkare roll i förhållande till kommissionen och ministerrådet? I förhållande till de nationella parlamenten?*
- *Hur kan en europeisk offentlighet och en bred demokratisk process skapas i Europa?*

Ordlista

Demografiska förändringar: förändringar av befolkningens storlek och sammansättning.

ESF: Europeiskt Socialt Forum (<http://www.fse-esf.org>).

Geopolitik: internationell politik som utgår från staters nationella intressen och säkerhetsintressen.

Hegemoni: ledning. En "hegemonisk ideologi" spelar en ledande roll – människor tar dess antaganden för givna. En "hegemonisk nation" i det internationella systemet är en ledande nation, vars ledarskap upplevs som legitimt av andra nationer.

Icke-regressionsklausul: en klausul i ett avtal som slår fast att ingenting i avtalet ska tillåtas skapa en tillbakagång för det som avtalet gäller.

IMF: Internationella Valutafonden (<http://www.imf.org>).

Inflation: prisökningar, dvs. att pengars värde minskar.

Kyotoprotokollet: ett internationellt avtal från 1997 för att minska utsläppen av växthusgaser. Avtalet sätter upp bindande mål för hur mycket utsläppen ska minska. Den som inte kan uppfylla sina mål kan köpa utsläppsrättigheter av någon annan som är bättre på att uppfylla sina.

Lissabonagendan: EU:s strategi från år 2000 för att bli världens mest konkurrenskraftiga ekonomi till 2010. Vidare avregleringar, av till exempel energimarknaden och den inre marknaden för tjänster, är viktiga delar av strategin för att försöka uppnå detta.

Lönebikostnader: sådana kostnader en arbetsgivare måste betala när man anställer någon utöver lönen: skatt, arbetsgivaravgift, försäkring, pensionsavgifter, etc.

Makroekonomisk politik: politik för att upprätthålla balans i en stats handelsutbyte och budget, och påverka ett samhälles ekonomiska utveckling på en

övergripande nivå, genom till exempel ränte- och skattenivåer.

Nyliberalism: en ekonomisk teori som säger att det bästa sättet att åstadkomma utveckling och välstånd är genom att låta marknadskrafterna verka så fritt som möjligt, utan inblandning av politiska regleringar.

Postindustriellt samhälle: ett samhälle där den traditionella industrin inte längre spelar den avgörande rollen i ekonomin. Det postindustriella kopplas ofta samman med begrepp som tjänstesamhälle, informationssamhälle, eller nätverkssamhälle.

Protektionism: ekonomisk politik som söker begränsa handelsutbytet mellan olika länder eller regioner, för att skydda producenterna i en viss region från konkurrens.

Ratificering: den process genom vilken ett internationellt fördrag eller en konstitution antas av de länder som ingår i den. Ratificering kan ske genom beslut i parlament eller genom folkomröstning.

Socialt kontrakt: idén att samhället kommer till stånd genom en uttalad eller outtalad överenskommelse mellan människorna om hur vi kan leva värdigt tillsammans, ett slags kontrakt som vi alla ingår i.

Stabilitetspakten: den överenskommelse som ska garantera att euroländerna för en "ansvarsfull" ekonomisk politik. Under stabilitetspaktens så kallade konvergenskriterier får inget land ha ett budgetunderskott som överstiger 3% eller en statsskuld som överstiger 60% av bruttonationalprodukten (BNP, dvs. värdet av alla varor och tjänster som produceras i ett land under ett år).

Washington Consensus: den syn på utveckling och fattigdomsbekämpning som propageras av IMF, Världsbanken och det amerikanska finansdepartementet, där avreglering, privatisering och marknadslösningar hela tiden sätts i första rummet.

WTO: Världshandelsorganisationen (<http://www.wto.org>).

Kort om EU:s institutioner

Det här materialet är tänkt som en utgångspunkt för diskussioner i första hand. Här presenteras några av de viktigaste institutionerna bara mycket kort.

För dig som vill lära dig mer av det grundläggande kring hur EU fungerar rekommenderar vi EU-upplysningen (<http://www.eu-upplysningen.se>).

Europaparlamentet består av ledamöter som valts direkt av medlemslänternas medborgare. Det har en rådgivande funktion i vissa frågor, och i andra måste ministerrådet komma överens med parlamentet för att kunna fatta beslut (genom en så kallad co-decision procedure). Parlamentet kan avsätta kommissionen genom en misstroendeomröstning.

Europeiska kommissionen är ett tjänstemannaorgan, som består av en kommissionär från varje medlemsland. Kommissionen har ensam rätten att initiera ny lagstiftning. Den genomför och övervakar lagstiftningen i EU, förvaltar EU:s budget, och förhandlar med andra länder eller med internationella organisationer för EU:s räkning.

Ministerrådet är EU:s högsta beslutande organ och består av en minister från varje medlemsland. Vilka ministrar det är som träffas beror på vilken fråga som diskuteras. Ministerrådet stiftar lagar och ingår internationella avtal för EU:s räkning.

EG-domstolen består av en domare från varje medlemsland som biträds av åtta generaladvokater. EG-domstolen dömer i tvister som rör EG-rätten. Den lämnar också så kallade förstahandsavgöranden till nationella domstolar om hur EG-rätten ska tolkas. Nationella domstolar är skyldiga att ställa frågan till EG-domstolen om de är osäkra i tolkningen av EG-rätten.

Europeiska Centralbanken är den gemensamma centralbanken för alla länder som har Euron som valuta. Den leds av cheferna för de nationella centralbankerna och ytterligare sex ledamöter som utses av euroländernas regeringar. Bankens beslutar om räntan i euroområdet, och dess främsta mål är att hålla inflationen nere (för närvarande under 2%).

